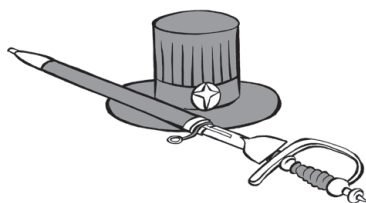

Anna-Kaija Eloranta

Seurantatutkimus lapsuudessa todetuista oppimisvaikeuksista – Polut koulutukseen, työllistymiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin

PsM Anna-Kaija Elorannan psykologian väitöskirja "A follow-up study of childhood learning disabilities. Pathways to adult-age education, employment and psychosocial wellbeing" tarkastettiin Jyväskylän Yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa 14.12.2019. Vastaväittäjänä toimi professori George Hynd (University of Georgia, USA) ja kustoksena dosentti Tuija Aro Jyväskylän yliopistosta.

Yhä useampi nuori aikuinen Suomessa voi huonosti ja on riskissä jäädä opintojen ja työelämän ulkopuolelle. Tämä käy ilmi muun muassa viime vuonna julkaistusta Työterveyslaitoksen tutkimuksesta (Matti-Holappa, 2018), jonka mukaan nuorten aikuisten mielenterveysongelmista johtuva työkyvyttömyys on lisääntynyt yli 30 prosenttia kymmenen vuoden aikana ja vain viidesosa näistä työkyvyttömyyseläkkeel-

le jääneistä palaa työelämään pysyvästi. Puhutaan myös niin sanotuista NEET-nuorista, jotka ovat pudonneet koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle (eli englanniksi not in employment, education or training).

Paljon keskustelua onkin herättänyt kysymys, mistä ongelmat nuorten hyvinvoinnissa kertovat ja miten lisääntyviin vaikeuksiin voisi paremmin puuttua, jotta liian monen nuoren syrjäytymiskehitys voitaisiin ajoissa katkaista. On esimerkiksi pohdittu, voiko kyse olla jostain aikaan ja yhteiskuntaan liittyvästä, rakenteellisesta ilmiöstä. Osalla nuorista aikuisista taustalla voi kuitenkin olla niinkin rajallinen ja yksilöllinen ongelma kuin jo koulun alkuvaiheessa näkyvä, huomattava mutta kapealainen vaikeus oppimisessa, joka vaikeuttaa koulunkäyntiä jatkuvasti ja jonka päälle muut ongelmat vähitellen kertyvät. Mistä

kaikesta nuoren ongelmat silloin syntyvät? Mitkä asiat silloin vaikuttavat siihen, miten elämässä myöhemmin sujuu?

Oppimisvaikeuksia arvioidaan esiintyvän noin 5–15 prosentilla lapsista. Niillä tarkoitetaan lievästä neurologisesta häiriöstä johtuvaa huomattavaa hitautta tavallisten akateemisten taitojen kuten lukemisen, kirjoittamisen tai matematiikan oppimisessa ja sujuvoitumisessa riippumatta lapsen yleisestä kykytasosta tai opetuksesta. Oppimisvaikeudet aiheuttavat siis merkittävää haittaa monen lapsen koulunkäynnille. Voidaan ajatella, että lapset, joilla on oppimisvaikeuksia, kantavat koulurepussa koko ajan lisätaakkaa, joka ei välttämättä kevene vuosien myötä: oppiminen on jatkuvasti muita hankalampaa, ja oppimisvaikeuden lisäksi reppuun painoa voivat tuoda myös siihen liittyvät häpeän ja pelon tunteet, kokemus siitä että on kavereitaan huonompi sekä mielialaongelmat. Oppimisvaikeuksien tiedetään myös olevan sitkeitä ja jatkuvan usein yli nuoruuden aikuisuuteen asti, ja niiden on todettu voivan liittyä myöhempisiin vaikeuksiin jatkokoulutuksessa ja työelämässä. Repun lisätaakka kulkee siis mukana selässä vielä peruskouluvuosien jälkeenkin.

Tein viime kesänä viisi päivää kestäneen erämaavaelluksen. Yhdeksänkymmenen kilometrin aikana oppii painavan repun, tässä tapauksessa rinkan, kantamisesta jotain. Oppii esimerkiksi sen, että taakan paino tuntuu aluksi ylivoimaiselta. Ensimmäisessä nousussa tulee mieleen, että eihän tässä ole mitään järkeä, kannattaako tätä edes lähteä yrittämään. Kun siitä huolimatta sinnikkäästi jatkaa, kilometri kilometritä painoon tottuu, sen kanssa oppii toimimaan ja siitä alkaa tulla ikään kuin osa koko juttua: ei auta, tämän kanssa nyt

vaan pitää ne tunturinrinteet nousta ja kosket kahlata läpi, jos tämän aikoo kokea.

Oppii myös, että olennaista ei loppujen lopuksi ole se, kuinka paljon taakka painaa selässä, vaan se, että paino on rinkassa sopivassa tasapainossa eikä horjuta liikaa silloin, kun maasto on hankalakulkuista. Painoa keventää yllättävän paljon se, että rinka on alusta asti tuettu hyvin ja että tukiremmit on säädetty täsmälleen omaan kokoon sopiviksi. Sopiva tuki kannattaa muistaa koko matkan ajan, vaikka kantamiseen matkan varrella tavallaan totuisikin.

Oppii, että yllättävät asiat voivat vaikuttaa vaelluksen etenemiseen, eivätkä ne yleensä suoraan liity rinkan painoon. Sää vaihtelevat. Kengät ja sukat voivat olla huonot – tai sitten erinomaiset: se, tuleeko rakkoja jalkoihin, vaikuttaa paljon siihen, miten jaksaa. Vaeltaminen väsyttää. Voi tulla yllättäen kauhea nälkä, jano tai uupumus. Voi kiukuttaa ja ärsyttää. Oppii myös, että pienillä asioilla voi olla käänteentekeviä vaikutuksia. Esimerkiksi kaatosateessa vaelletun vuorokauden jälkeen se, että myöhään illalla autiotuvalle saavuttaessa saunassa on valmiiksi lämmitettyä pesuvettä puoli padallista jäljellä, voi olla merkittävä käännekohta.

Ennen kaikkea oppii että mukana on hyvä olla joku tai joitakin muita, jotka kantavat osan taakasta. Jotkut auttavat lukemaan karttaa ja ottamaan suuntaa kompassista. Jotkut virtaa ylitettäessä neuvovat, mille kiville kannattaa astua, jotta pysyy kuivana vastarannalle asti, ja kannustavat että kyllä sinä uskallat. Joiden kanssa voi päättää, että ei ole pakko mennä ihan niin pitkälle kuin oli suunniteltuna – vähempikin riittää ja lopputulos voi olla yhtä hyvä, ellei jopa parempi.

Vaelluksen varrella säästyy siis varmasti monelta harmilta, kun repun taakka on hyvin tuettu ja kun saa apua ja neuvoja kanssakulkijoilta.

Minun kokemukseni oli vapaaehtoinen: pakkasin rinkkani ja kannoin sitä omasta halustani ja seikkailumielellä. Kehityksellisten vaikeuksien kuten oppimisvaikeuden tuoma lisäpainoa ei valita, vaan se seuraa josain muodossa mukana joka tapauksessa

Mitä näistä poluista oppimisvaikeuden kanssa sitten tiedetään? Koska oppimisvaikeudet liittyvät niin tiiviisti koulunkäyntiin, niitä on tutkittu luonnollisesti paljon kouluikäisten lasten keskuudessa. Vähemmän tutkimusta on kuitenkin tehty siitä, miten oppimisvaikeudet heijastuvat aikuisuuteen. Erityisesti seurantatutkimuksia, joissa tutkittaisiin oppimisvaikeustaisten henkilöiden elämää hyödyntäen sekä lapsuuden että aikuisiän tietoja, on vähän sekä maailmalla että Suomessa. Vuosien varrella oppimisvaikeuteen liittyvät mahdolliset muut hankaluudet, kuten kouluttautumisen, työllistymisen ja psyykkisen hyvinvoinnin ongelmat, voivat muodostua ihmiselle itselleen olennaisemmiksi kuin oppimisvaikeus sinänsä. Siksi myös nuoriin ja aikuisiin kohdistuva tutkimus koulunkäyntiä ja oppimista laajemmassa yhteydessä voi tuoda hyödyllistä lisätietoa oppimisvaikeuksien kehityskulusta.

Väitöstutkimuksessani tutkin aikuisia, joilla oli lapsuudessa todettu oppimisvaikeus ja jotka olivat ehtineet 20–39 vuoden ikään. Kyseessä on seurantatutkimus, jossa käytössäni oli tieto lapsuudessa tehdyistä laajoista oppimisvaikeustutkimuksista, nuoruudessa käytetyistä tuista ja korvauksista sekä aikuisiän testi-, haastattelu- ja rekisteritietoja. Kaikki tutkimusaineiston aikuiset olivat lapsena

käyneet Niilo Mäki Instituutin ja Jyväskylän perheneuvolan ylläpitämällä Lastentutkimuslinikalla oppimisvaikeustutkimuksissa. Lastentutkimuslinikka toimii osana perheneuvolapalveluita Keski-Suomen alueella. Lapset tulevat tutkimuksiin useimmiten erityisopettajan tai koulupsykologin lähettämänä koulunkäynnissä esiin tulleiden huomattavien oppimisen vaikeuksien vuoksi. Klinikalla lasten oppimisvaikeuksia tutkitaan laajasti neuropsykologisten testien avulla ja haastattelu- ja taustatietoja hyödyntäen. Tutkimusten perusteella suositellaan erityisopetuksen ja kuntoutuksen tukitoimia. Klinikalla käyvien lasten testituloksista ja taustatiedoista on kerätty perheiden luvalla aineistoa myös tieteelliseen käyttöön 1980-luvulta alkaen.

Väitöstutkimuksessani tarkastelin 430:n lapsena oppimisvaikeustutkimuksissa käyneen aikuisen ja heidän 2 149 verrokkinsa elämää rekisteritietojen valossa, joita sain tutkimuskäyttöön Kelasta, Tilastokeskuksesta ja Väestörekisterikeskuksesta, ja toisaalta yksilöllisemmällä tasolla tapaamalla pienempää 48 aikuisen joukkoa, joilla oli ollut lapsuudessa ainoastaan lukemisen ja kirjoittamisen erityisvaikeus eli lukivaikeus. Heidän testituloksensa, itsearviointinsa ja kokemuksensa toivat lihaa luiden ympärille rekisteripohjaisille tuloksille.

Tutkimuksessani oli kolme päätavoitetta, joihin vastattiin kolmen osatutkimuksen avulla. Ensimmäinen tavoite oli tutkia, missä määrin lapsuudessa todettu lukivaikeus jatkuu aikuisuuteen asti ja millaisia yhteyksiä lukivaikeudella ja sen jatkumisella on aikuisiän koulutukseen, työllistymiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Väitöskirjan osatutkimus I osoitti, että noin 40 prosentilla (29 henkilöllä) lukivaikeus oli

lieventynyt aikuisuuteen mennessä, mikä tarkoittaa, että he lukivat sanoja ja tekstiä lukivaikeuden rajaksi asetettua suoriutumista sujuvammin eli nopeammin.

Kaikilla lukivaikeustaustaisilla oli verrokkeja matalampi koulutustaso riippumatta siitä, oliko lapsuuden lukivaikeus jatkunut. Lukivaikeuden jatkuminen oli kuitenkin yhteydessä työttömyyteen: niiden yhdeksäntoista lukivaikeustaustaisen joukossa, joilla oli myös aikuisena selviä lukusujuvuuden ongelmia, oli muita enemmän työttömiä. Osatutkimus II osoitti, että lukivaikeuden jatkuminen oli lukivaikeustaustaisten henkilöiden joukossa yhteydessä psyykkiseen hyvinvointiin aikuisena: mitä sujuvampi lukutaito aikuisena, sitä vahvempi itsetunto, sitä parempi sosiaalinen toimintakyky ja sitä vähemmän masennusoireita. Verrokkiryhmässä, jossa aikuisilla ei ollut lukivaikeustaustaa, tätä yhteyttä psyykkisen hyvinvoinnin ja lukutaidon välillä ei tullut esiin.

Väitöstutkimuksen toinen päätavoite oli tutkia, miten erityyppiset oppimisvaikeudet lapsuudessa eli lukivaikeus, matematiikan vaikeus tai näiden yhtäaikainen esiintyminen on yhteydessä aikuisiän diagnosoituihin mielialahäiriöihin ja työttömyyteen. Osatutkimus III osoitti, että lapsuuden oppimisvaikeudet muodostivat riskin masennukselle, ahdistukselle ja työttömyydelle aikuisena. Oppimisvaikeuden tyypillä ei kuitenkaan havaittu olevan suurta merkitystä oppimisvaikeuden ja aikuisiän mielenterveysongelmien ja työttömyyden väliselle yhteydelle.

Kolmas päätavoite oli tarkastella, mitkä eri tekijät lapsuudessa ja nuoruudessa muokkaavat oppimisvaikeuksien yhteyksiä aikuisikään. Kaikki kolme osatutkimusta vastasivat osaltaan tähän tavoitteeseen.

Havaittiin, että ne lukivaikeustaustaiset aikuiset, joiden lukemisvaikeus oli jatkunut, olivat olleet lapsena hitaampia tehtävässä, jossa heidän piti nimetä nopeasti näkemään kirjaimia, numeroita, värejä ja esineitä. Tämän nopean sarjallisen nimeämisen taidon lisäksi lapsuuden lukivaikeuden vaikeustaso sekä oma kokemus siitä, kuinka monelta ihmiseltä lähiympäristössään on nuorena saanut tukea, ennustivat osaa aikuisiän lukusujuvuuden vaihtelusta.

Havaittiin myös, että oppimisvaikeudet eivät suoraan ennustaneet aikuisiän mielenterveysongelmia, vaan oppimisvaikeuksien ja masennus- tai ahdistusdiagnoosien yhteys kulki nuoruuden mielenterveysongelmien kautta: oppimisvaikeus lisäsi riskiä nuoruuden mielenterveysongelmille, jotka taas ennustivat aikuisiän masennusta ja ahdistusta voimakkaasti. Työttömyyteen oppimisvaikeudet olivat yhteydessä sekä suoraan että nuoruuden mielenterveysongelmien kautta.

Väitöstutkimuksen tulokset osoittavat siis, että lapsuuden oppimisvaikeudet eivät sinänsä ole suoraan yhteydessä ongelmiin aikuisiässä – koulureppuun ei oppimisen hankaluudesta huolimatta välttämättä kerry ylimääräistä tai pitkäkestoisempaa painolastia. Myöskään oppimisvaikeuden tyypillä tai sillä, onko henkilöllä useampi samanaikainen oppimisvaikeus, ei tämän tutkimuksen mukaan ole huomattavaa merkitystä. Oppimisvaikeuksien yhteys aikuisikään muovautuu elämän varrella monen eri tekijän myötävaikutuksesta. Tässä nuoruusvaihe näyttää olevan erityisen merkityksellinen. Oppimisvaikeus muodostaa riskin nuoruuden mielenterveysongelmille, ja mikäli riski toteutuu, ovat myös aikuisiän mielialaongelmat ja työttömyys todennäköisempiä. Toisaalta

lukivaikeuden jatkuvuuden tarkastelu osoitti että se, kuinka paljon kokee nuoruusiässä saaneensa lähiympäristöltään tukea, on yhteydessä siihen, missä määrin lukivaikeus jatkuu aikuisuuteen. Se, jatkuuko lapsuudessa todettu lukivaikeus selvästi vielä aikuisuudessa, taas on yhteydessä sekä työllistymiseen että itse koettuun psyykkiseen hyvinvointiin.

Tutkimustulosteni perusteella ajattelen, että on ensiarvoisen tärkeää, että nuoret, joilla on oppimisvaikeuksia, saavat erityisopetuksen ja oppilashuollon tukea myös peruskouluiän jälkeen. Nuoria pitäisi tukea entistä paremmin toisen asteen opinnoissa ja vielä opintojen jälkeenkkin. Myös mielenterveyden ongelmat kuten masentuneisuus tai ahdistuneisuus tulisi huomata mahdollisimman varhain. Erityisen tärkeää tämä on, jos nuorella on taustallaan oppimisen vaikeuksia.

Väitöstutkimuksen tulokset tukevat kuntouttamisen ja taitojen harjoittamisen merkitystä, koska oppimisvaikeuden lieventymisellä on pitkäaikaisia myönteisiä vaikutuksia aikuisikään asti. Tukimuodot eivät kuitenkaan saisi kohdentua vain taidon harjoitteluun: esimerkiksi kannustaminen, hyväksyvä ilmapiiri ja itsetunnon vahvistaminen ovat varmasti vähintään yhtä merkityksellisiä aikuisiän kannalta.

On valitettavaa, että erityisopetus usein vähenee juuri yläkoulun aikana ja toiselle asteelle siirryttäessä. Oppimisen tuen riittämättömyydestä yläkoulussa kertovat myös viime viikolla julkaistut tuoreimmat Pisa-tulokset, ainakin Opettajien ammattijärjestön kannanoton mukaan: vaikka suomalaisten yhdeksäsluokkalaisten osaminen on yhä OECD-maiden kärjen tuntumassa, on heikosti menestyvien nuorten osuus kasvanut erityisesti lukutaidon osal-

ta. Näistä heikoista lukijoista yli puolet ei kuitenkaan saa tehostettua tai erityistä tukea. Nykyiset erityisopetuksen resurssit eivät OAJ:n mukaan siis riitä.

Monipuolisen ja kokonaisvaltaisen tuen jatkuminen nuoruusiässä ja aikuisiän kynnyksellä olisi olennaista. Siten tuetaisiin opintojen loppuunsaattamista oppimisvaikeudesta huolimatta ja voitaisiin ennaltaehkäistä psyykkisen hyvinvoinnin ongelmia, työelämän ulkopuolelle jäämistä ja sen myötä syrjäytymiskehitystä. Erityisopetukseen käytetyt resurssit ovat tärkeitä sekä yksilölle että yhteiskunnalle.

Nykyisen hallitusohjelman linjaus oppivelvollisuuden pidentämisestä toiselle asteelle voi tuoda mukanaan uudenlaisia mahdollisuuksia erityisopetukselle. Vaikka se, kuinka pitkälle oppivelvollisuus jatkuu, ei sinänsä yksinään toisikaan mukanaan hyötyjä, voi nykyistä pidempi oppivelvollisuus antaa mahdollisuuden jatkaa myös tehostettua ja erityistä tukea järjestelmällisesti pidempään. Samalla toisella asteella tarjottavaa tukea on mahdollista kehittää vastaamaan paremmin oppimisvaikeustaustaisten opiskelijoiden tarpeita täysikäisyyden kynnyksellä.

On toki tärkeää huomata myös, että kohonneesta riskistä huolimatta suurin osa oppimisvaikeustaustaisista aikuisista pärjää hyvin elämässään. Tämä tutkimus pystyi tarkastelemaan melko pintapuolisesti vain osaa niistä tekijöistä, jotka mahdollisesti vaikuttavat oppimisvaikeuksien myönteiseen kehityskulkuun. Jatkotutkimukselle tärkeä suunta voisikin olla yksilökohtaisempi selvitys siitä, keitä ovat ne, joiden elämä sujuu hyvin oppimisvaikeudesta huolimatta, ja mitä voisimme oppia sellaisilta nuorilta aikuisilta – esimerkiksi minkälaiset henkilökohtaiset kokemukset,

ominaisuudet tai persoonallisuuden piirteet ovat yhteydessä tasapainoiseen elämään aikuisena.

Tutkimusaineistoa kerätessäni pääsin tapaamaan ja haastattelemaan monia Lastentutkimusklinikan entisiä asiakkaita. Vaikka heidän jakamansa kokemukset ja ajatukset eivät päätyneetkään väitöskirjan tutkimustuloksiin asti, uskon, että niissä kiteytyi hyvin ajatus suojaavista tekijöistä elämässä. Lainaan hieman lyhentäen muutaman tutkimushenkilön vastausta kysymykseen siitä, mikä on auttanut eteenpäin:

Ensimmäinen lainaus: ”kyllähän se ois niinku kauheen tärkeätä et sais onnistumisen kokemuksia ja sit löytäis jonkun semmosen oman jutun et kaikessa ei tarvi olla hyvä mutta että ku löytyis se oma juttu minkä takia jaksais tehdä sit töitä”

Toinen lainaus: ”että semmosta tasapainoa, et se näkyy monessa elämänalueessa – – että on semmonen tukiverkosto tarvittaessa, että on johon nojautua jos on kallellaan.”

Ja kolmas lainaus: ”et sä niinku itse heräisit siihen hommaan, et nyt sun vaan pitää lähtee tekeen duunia tähän, niinku oman itsetunnon kautta”

Tapaamani aikuiset opettivat myös, että lyhyt ja yksittäinenkin kokemus tuen saamisesta voi olla merkityksellinen. Siitä kertoo mielestäni se, että kaikki haastatellut muistivat varsin hyvin ja hyvillä mielin käyneensä Lastentutkimusklinikan tutkimuksissa, suurin osa myös sen, kenen kanssa oli tehtäviä tehnyt ja mitä pelejä oli pelattu. Tämä kokemus vaikutti kulkevan muistoissa mukana suojaavana ja vahvistavana tekijänä, ehkä koulurepun painoa keventämässä.

Kirjoittajatiedot:

Anna-Kaija Eloranta, PsT, työskentelee neuropsykologiaan erikoistuvana psykologina Attentio Oy:ssä.

LÄHTEET:

- Eloranta, A.-K. (2019). A follow-up study of childhood learning disabilities – Pathways to adult-age education, employment and psychosocial wellbeing. JYU Dissertations 155. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mattila-Holappa, P. (2018). Mental health and labour market participation among young adults. Studies in social security and health 152. Helsinki: Kansaneläkelaitos.